

ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ

Ս. ՕԺՈՒՄՆ

Դարեգին վարդ. Յովսէփեանի

Ա.

Հայոց եկեղեցւոյ աւանդութիւնների համաձայն կաթողիկոսական ընտրութիւնը կատարուել կարող է նախորդի թաղումից անմիջապէս յետոյ, կամ երբ յարմարութիւն լինի, Բայց Պոլսեանի-այի հաստատութիւնից յետոյ՝ ուղիղ թէ սխալ հասկացողութեամբ՝ սովորական է դարձել նախորդ կաթողիկոսի թաղումից մի տարի յետոյ նշանակել, Ընտրութեան մասին կարգադրութիւն է անում ս. Էջմիածնի Սինօդը այսպէս կոչուած «ծանուցողական հրովարտականերով»։ Սինօդում յատուկ օրագրութիւն է կազմուած կաթողիկոսական ընտրութեան օրը որոշելու և բոլոր թեմերին յայտարարելու համար։ Ծանուցողական հրովարտակի մի մի օրինակ անմիջապէս ուղարկուած է Ռուսաստանի հայ առաջնորդներին, իսկ Տաճկաստանի և Պարսկաստանի թեմերին Կովկասի փոխարքայի, պատաքին գործոց նախարարի և յիշեալ տէրութիւնների մէջ եղած ռուս դեսպանների միջոցով։ Տաճկաստանի առաջնորդները, Երուսաղէմի պատրիարքը, Սսի և Աղթամարի կաթողիկոսներն ստանում են Կ. Պօլսոյ պատրիարքի միջնորդութեամբ, իսկ Պարսկաստանի առաջնորդները դեսպանից անմիջապէս։ Բայց մի և նոյն ժամանակ ս. Սինօդը մի այլ թղթով յայտնում է Կ. Պօլսոյ պատրիարքին և Պարսկաստանի առաջնորդներին, թէ ծանուցողական հրովարտակներն ուղարկուած են կառավարութեան ձեռքով, որպէս զի նոքա նախօրօք իրազեկ լինին։

Ծանուցողական հրովարտակի մէջ ս. Սինօդը առաջնորդներին և նրանց միջոցով ամբողջ ժողովրդին միանգամ ևս յայտնելով կաթողիկոսի մահուան մասին, նշանակում է յաջորդի ընտրութեան օրը և հրաւիրում ներկայ լինել Մ. Աթոռում թեմի ժողովրդի կողմից ընտրուած մի պատգամաւորի հետ, հակառակ

դէպքում գրաւոր կարծիք յայտնել ս. Սինօդին իրենց թիկնածուի մասին:

Ռուսաստանի առաջնորդները ծանուցողական հրովարտականերն ստանալուց յետոյ տեղական նահանգապետի գիտութեամբ՝ ընտրութիւն են նշանակում նախ պատուիրակների և նրանց ձեռքով ամբողջ թեմի կողմից մի աշխարհական պատգամաւոր ընտրելու համար. թեմի առաջնորդն ի պաշտօնէ համարուում է ամբողջ հոգևոր դասի ներկայացուցիչ: Տաճկաստանում աշխարհիկ պատգամաւորն ընտրուում է Գաւառական ժողովի կողմից և պատրիարքարանի վկայութեամբ իրաւունք ստանում մասնակցելու ս. Եղմիածնում գումարուելիք ժողովին:

Հայրապետական ընտրութեան համար նշանակուած ժամանակից մի քանի օր առաջ սկսւում են հաւաքուել Մ. Աթոռում Տաճկաստանի, Գարսկաստանի և Հնդկաստանի, Ռուսաստանի թեմերի առաջնորդներն ու աշխարհիկ պատգամաւորները: Նախօրօք միաբանութեան անդամներից ընտրուում է մի Կարգադիր յանձնաժողով պատգամաւորներին պատուաւոր կերպով ընդունելու և հիւրասիրելու համար: Առաջնորդներին ընդունելու համար սովորութիւն էր ընդառաջ գնալ: Բոլոր առաջնորդներն ու աշխարհիկ պատգամաւորները իրենց համար յատկացրած սենեակներում տեղաւորուելուց յետոյ հիւրընկալ վարդապետի կամ յանձնաժողովի անդամներից մէկի առաջնորդութեամբ ներկայանում են տեղապահին և յանձնում իրենց ներկայացուցչութեան պաշտօնական թղթերը, իսկ վերջինս ս. Սինօդին՝ ցուցակի մէջ անցնելու համար: Զհաշուելով Եւրոպայի և Ամերիկայի նորահաստատ թեմերը, Հայոց եկեղեցու թեմերի թիւը ներկայումս 72 է, որից 64 տաճկահայոց, իսկ 2 պարսկահայոց: Տաճկահայոց թեմերից 44 Կ. Պօլսոյ պատրիարքի իրաւասութեան են ենթարկւում, 13 Կիլիկիոյ կաթողիկոսի, 5 Երուսաղէմի պատրիարքի, իսկ 2 Աղթամարի կաթողիկոսի: Բայց ռուսաց կառավարութիւնն ընդունում է Տաճկաստանում միայն 47 թեմ, երկու կաթողիկոսութիւններն ու Երուսաղէմի պատրիարքութիւնը համարելով մի մի թեմ: Ըստ այսմ կաթողիկոսական ընտրութեան մասնակցել կարող են ընդամենը 55 թեմ, մի մի հոգևորական և աշխարհական պատգամաւորներով. բացի դորանից, ըստ պօլոթենիայի, ընտրութեան մասնակցում են Սինօդի անդամները, որոնց թիւը կարող է 8 լինիլ և միաբանութեան աւագագոյն 7 անդամները, ուրեմն ընդամենը 125 հոգի:

Ընտրութեան պաշտօնական գործողութիւնն սկսւում է աշխարհիկ պատգամաւորների երդմամբ: Նշանակած օրը բոլոր պատ-

գամաւորները հաւաքուում են վեհարան և այնտեղից եկեղեցի իջնում: Ամենից առաջ գնում է կաթողիկոսութեան տեղապահը, նորա կողքից կառավարութեան ներկայացուցիչը, ապա Երուսաղէմի պատրիարքը, Սսի և Աղթամարի կաթողիկոսները, Կ. Պօլսոյ պատրիարքը ներկայացուցիչները, եթէ վերջիններս անձամբ չեն մասնակցում, Սինօդի անդամները ու միաբանութեան ներկայացուցիչները պրոկուրորի հետ, ձախ կողմից թեմակալ առաջնորդները կամ նրանց ներկայացուցիչները աւագութեան կարգով, ապա աշխարհական պատգամաւորները և ի վերջոյ Սինօդի ատենադպիրը, իւր օգնականներով: Իշման սեղանի առաջ դրուում է կարմիր մահուդով ծածկուած սեղան պատգամաւորների համար, վերան խաչ, աւետարան, երկու աշտանակ վառուող մոմերով և ընտրութեան վերաբերեալ օրէնքներ ու թղթեր: Պատգամաւորները պատարագը և Ն. Կայսերական մեծութեան համար կատարուած մաղթանքը լսելուց յետոյ՝ երգում են Իշման սեղանի առաջ խղճի մտօք կատարելու իրենց պարտաւորութիւնը:

Երկրորդ օրը կատարւում է չորս թիկնածուների ընտրութիւնը, որոնցից ապա վերջնական ընտրութեան ժամանակ երկուսը, ի հաստատութիւն առաջարկելու համար, Հայոց եկեղեցու աւանդութիւնների համաձայն պէտք է միայն մէկին ընտրել, ձայնից առակելութիւն ստացածն էլ ս. օծումն ընդունելուց յետոյ հռչակւում է կաթողիկոս: Զորս և ապա երկու վերջնական թիկնածուներ ընտրելու ձևը նորամուծութիւն է 1836 թ. պոլսեանեայի հաստատութիւնից յետոյ: Նշանակուած ժամին պատգամաւորներն դարձեալ հաւաքւում են վեհարան և հանդիսաւոր կարգաւորութեամբ եկեղեցի իջնում: Եկեղեցւոյ մէջ դրւում են սեղաններ կարմիր մահուդով ծածկուած և շարւում աթոռներ պատգամաւորների համար: Կենտրոնում նստում է տեղապահը, երեսը դէպի Իշման սեղանը, աջ կողմից երկու կաթողիկոսների և երկու պատրիարքների ներկայացուցիչները և ապա ըստ աւագութեան մնացած հոգևորականութիւնը: Տեղապահի ձախ կողմից նստում են աշխարհիկ պատգամաւորները կոչման և աւագութեան համաձայն: Կառավարութեան ներկայացուցչի և պրոկուրորի համար դրւում է առանձին սեղան հարաւային սեան մօտ, իսկ ատենադպիր և իւր օգնականների համար հիւսիսային սեան մօտ: Ամենքն իրենց տեղերը բռնելուց յետոյ պատշաճաւոր աղօթքով բացւում է ժողովը: Տեղապահը, իբրև նախագահ, մի ճառով բացատրում է ժողովի կոչումն ու նշանակութիւնը և հրաւիրում ամենքին խղճի մտօք կատարելու իրենց վրա դրւած պարտաւորութիւնը: Սինօդի պրոկուրորը կարդում է փոխարքայի առա-

Նադրութիւնը ժողովի բացման մասին, իսկ ատենադպիրը բոլոր եպիսկոպոսների ցանկը, որոնք ընտրելի են համարուում: Ժողովականներից ցանկացողները յայտնում են իրենց կարծիքը թիկնածուների մասին և ապա քուէարկութիւն է սկսուում կրտսերագոյն աշխարհիկ պատգամաւորից: Պրեզիդէնտը մի առ մի արձանագրում է պատգամաւորների կարծիքները և վաւերացնում նրանց ստորագրութեամբ: Նախագահը բոլոր ձայները և գրաւոր յայտնած կարծիքները ի մի գումարելով՝ չորս առաւելագոյն քուէ ստացածներին հռչակում է թիկնածուներ վերջնական ընտրութեան համար:

Սրկու թիկնածուների ընտրութիւնը կատարուում է հետևեալ օրը. պատգամաւորները դարձեալ վեհաբանից տաճար են իջնում նոյն հանդիսաւորութեամբ և գործողութիւնն սկսում պատշաճ աղօթքով: Մինչև վերջին ընտրութիւնը սովորութիւն էր, կառավարութեան կողմից հաստատուած հրահանգների համաձայն՝ ընտրութիւնը կատարել բաց քուէարկութեամբ, երբ կարգացուում էր աւագագոյն թիկնածուի անունը, պատգամաւորը վեր էր կենում և բարձր ձայնով արտասանում «ընտրեմ» կամ «ոչ ընտրեմ»: Բայց վերջին ընտրութեան ժամանակ փոխարքայի կարգադրութեամբ այդ գործողութիւնը կատարուում է զաղտնի քուէարկութեամբ: Ճառախօսութիւններ լինում են նախ քան ընտրութիւնը, եթէ ժողովականներից որ և է մէկը ասելիք ունի: Բայց մասնաւոր ժողովներում նախընթաց օրեր արդէն մտքերի փոխանակութիւն է կատարուած և պատգամաւորները որոշ եզրակացութեան հասած: Պաշտօնական կերպով մտքերի այդ փոխանակութիւնը կատարուում է և չորս թիկնածուների ընտրութեան ժամանակ: Այժմ պատգամաւորը խղճի և Աստուծոյ առաջ պատասխանատու՝ տալիս է իւր վերջնական որոշումը. սրբազան գործողութեան մի ըրպէ, երբ ժողովը դի ձայնը նուիրագործւում է Տիրոջ սեղանի առաջ որպէս Աստուծոյ ձայն: Բացակայ պատգամաւորների գրաւոր կարծիքը գործնական նշանակութիւն չ'ունի այս անգամ: Առաւելագոյն քուէ ստացող երկու բարձրաստիճան հոգևորականները ընդունւում են որպէս կաթողիկոսական աթոռի թիկնածուներ, որոնք պիտի առաջարկուին ի հաստատութիւն: Ընտրութիւնը վերջանալուց յետոյ, նախագահը բարձրաձայն յայտնում է ժողովի փակումը և երգում են «Թագաւոր փառաց Աստուած» շարականը, իսկ զանգահարութիւնը աւելում է ընտրութեան յաջող վերջաւորութիւնը. հեռագրներ են պատրաստում որ տեղապահը ժողովի կողմից շնորհաւորէ և յայտնէ ընտրեալներին ժողովի որոշումը: Ապա բացւում է տաճարի դուռը և պատգամաւորները դուրս են

գալիս զոյգ զոյգ, երգելով «Էջմիածինն ի Հօրէ» շարականն: Իսկ դուրսն սպասող ժողովուրդը ցնծութեան և եկեղեցւորի աղաղակներով ողջունում է ընտրութեան բարի վախճանը:

Պատգամաւորների փոքր խնչ հանգստանալուց յետոյ՝ պաշտօնական ճաշի են հրաւիրւում բոլոր պատգամաւորներն ու պատուաւոր հիւրերը, միաբանութեան հետ: Ճաշկերոյթ լինում է վանքի ընդարձակ սեղանատանն ամենայն օր, բայց այս օրը աւելի շքեղ և հանդիսաւոր: Բաժակաճառերը, հասկանալի է, գլխաւորապէս լինում են նորընտիր հայրապետի, աթոռի, ընդհանուր հայութեան և միաբանութեան մասին:

Ապա պաշտօնական թղթերը մաքուր գրելուց և ստորագրութիւններով վաւերացնելուց յետոյ՝ մի եպիսկոպոսից և երկու աշխարհականներից կազմուած պատգամաւորութեամբ մատուցանւում է տ. փոխարքային՝ ներքին գործոց տ. նախարարի միջնորդութեամբ Ն. Կայսերական մեծութեան ի հաստատութիւն ուղարկելու:

Բ.

Հայրապետի ընտրութեան գործողութիւնից մինչև հաստատութիւնը մի քանի ամիս է տևում: Թէթէտ երկու թիկնածուներն էլ հաւասար են օրէնքի առաջ և կայսրը որին կամենայ կ'հաստատէ, բայց սովորաբար յարգւում է ազգի ցանկութիւնը և առաւելագոյն քուէ ստացողն է հաստատւում: Մինչև այժմ միայն մի բացառութիւն է կատարուել յանձին տ. Մակար կաթողիկոսի: Հաստատութեան հրովարտակը կայսեր կողմից ստորագրուելուց յետոյ՝ ներքին գործոց նախարարը յայտնում է այդ մասին փոխարքային և սա՝ տեղապահին: Վերջինս շրջաբերական հեռագրով յայտնում է Կ. Պօլսոյ պատրիարքին, Ռուսաստանի և միւս առաջնորդներին: Այդ առթիւ պատարագ է մատուցանւում Մ. Աթոռում և Հայաստանեայց բոլոր եկեղեցիներում, Թագաւոր կայսեր անունը յիշելուց յետոյ՝ տեղապահը քարոզ է խօսում և հայրապետական աթոռի վրայից վերցնում է սև քօղը: Պատարագից յետոյ կատարւում է նաև կայսեր համար գոհացողական մաղթանք: Այդ օրուանից յիշատակել են սկսում նաև նորահաստատ կաթողիկոսի անունը եկեղեցիների մէջ, բայց այս անկանոնութիւն է. նորընտիր հայրապետի անունը պիտի յիշատակուի օծումից յետոյ: Նախնի աւանդական կարգը առաջին անգամ խախտուել է Ներսէս Ե. կաթողիկոսի ժամանակ: Մինչ այդ կաթողիկոսի անունը Մ. Աթոռում յիշատակւում էր օծումից յետոյ, նորապսակ կա-

Թուղիկոսը յիշատակում է իւր նախորդների անունները, իսկ սարկաւազները «Գոհութիւն և փառաբանութիւն» քարոզի մէջ նորապսակ կաթուղիկոսի անունը: Միւս թեմերում կաթուղիկոսի անունը յիշատակում էր անդրանիկ կոնդակի ընթերցումից յետոյ: Ապա Մինօզը երկու եպիսկոպոս և երկու վարդապետ պատուիրակ է ընտրում և ուղարկում նորընտիր Հայրապետին Աթոռ հրաւիրելու՝ եթէ նա Մ. Աթոռից դուրս է Ռուսաստանի կամ Տաճկաստանի թեմերում: Պատուիրակներն իրենց հետ վերցնում են հայրապետական խաչ, գաւազան, արծիւ ոտքերի տակ փռելու և ոսկեթել, ասեղնեզործ քօղ «Գառն Աստուծոյ» պատկերով առաջ բռնելու համար: Նոյնպէս և հայրապետական պնակէ և մատանի: Ճանապարհին ամեն տեղ հայ ժողովրդից և կառավարութիւնից ստանում է հայրապետական պատիւ և ընդունելութիւն: Քաղաքների և հայ հասարակութեանց ներկայացուցիչները մատուցանում են աղ ու հաց, ժողովրդի պատուիրակներն ու ներկայացուցիչները ուղեբձներով և ճառերով յայտնում են իրենց յարգանքը կամ կարիքները: Տեղական նահանգապետը ներկայանում է «Բարի գալուստ» մաղթելու: Քաղաքներում սովորաբար Հայրապետն իջնում է առաջնորդարաններում, երբեմն և պատուաւոր քաղաքացիների տներում և հիւրասիրւում է հասարակութեան կողմից ընտրուած յանձնաժողովների ձեռքով: Եթէ Տաճկաստանից է գալիս նորընտիր Հայրապետը՝ սահմանազլիից, հակառակ դէպքում, նորընտիր Հայրապետի ընակութեան քաղաքից, ուղեկցում է նրան կառավարութեան բարձրաստիճան ներկայացուցիչը: Շքախմբի անդամներն են կազմում էլ միաժնից գնացած պատուիրակները և թեմի առաջնորդը, որ ուղեկցում է Հայրապետին իւր թեմի սահմաններում: Նորընտիր Հայրապետները օծումից առաջ կամ յետ սովորաբար մի անգամ այցելում են կայսեր. բայց այս արարողութիւնը կ'նկարագրենք առանձին գլխով:

Նորընտիր հայրապետի մուտքը Մ. Աթոռ այսպէս է լինում: Պատուիրակութեան նախանշամբ, ինչպէս ճանապարհի ընթացքում հեռագրով տեղեկութիւններ է տալիս ս. տեղապահին հայրապետի ուր լինելու մասին, այնպէս էլ նախապէս յայտնում է Մ. Աթոռ հասնելու օրն ու ժամը: Վաղարշապատի հասարակութիւնը և Մ. Աթոռի միաբանութիւնը պատրաստուած են վայելուչ կերպով ընդունել իրենց Հայրապետին, զարդարելով փողոցները կանաչով, ժապաւէններով, պատշգամբներից կախուած գորգերով և կապերաներով: Թարմ կանաչից և տերեւներից, եթէ ժամանակը ներում է, կանգնում են յաղթական կամարներ. ճանապարհի այն մասում, որտեղից պիտի սկսուի ընդունելութեան թափօրը, մինչև Մ. Տա-

ճար ծածկում է կանաչով և ծաղիկներով: Շրջակայ գիւղերի և Երևանի ժողովուրդը թափւում է Մ. Աթոռ տեսնելու նորընտիր Հայրապետի գալուտը: Տեղապահը Սինօդի անդամներով ընդ առաջ է գնում՝ էլձիածնի կայարանում կամ Երևանում «Բարի գալուտ» ասելու և ապա վերադառնում են Մ. Աթոռ միաբանութեան հետ թափորով ընդունելու Երբ հեռուից երևում է ընթացքը, սկսում են հնչեցնել բոլոր դանդակները: Մ. Աթոռի միաբանութիւնը շուրջար ձգած ըստ աւագութեան շարւում է այնտեղ, որտեղից պիտի սկսուի եկեղեցական թափորը. սովորաբար վանքի հիւսիս արևմտեան արտաքին մեծ դարբասի առաջ եղած հրապարակում: Հայրապետի կառքը շրջապատուած ոստիկաններով և պահստիգ ձիաւորներով դանդաղ մօտենում է վանքի պարիսպներին, այսպիսի դասաւորութեամբ: Ամենից առաջ գնում են խաչ, գաւազան բռնող վարդապետները, ապա հայրապետական ցուպ բռնող գաւազանակիրը, ապա հայրապետի կառքը, յետևում կանգնած երկու կարմրազգեստ և արծաթազուլի ասանները ձեռքներին: Հայրապետի կառքին հետևում են միաբանութեան պատուիրակները և առհասարակ շքախմբի անդամները: Բազմաթիւ կառքերով հետևում են հասարակութեան ներկայացուցիչներ և ձիաւորներ:

Նորընտիր Հայրապետը հասարակութեան աղն ու հացը ընդունելուց և ներկայացուցիչների ողջունի խօսքերը լսելուց յետոյ՝ օրհնում է և ապա շուրջառ առնելով՝ մտնում է ամպնովանու տակ, որ սովորաբար բռնում են հասարակութեան պատուաւոր անդամներ կամ շապկազգեստ դպիրներ: Ամպնովանու յետևից գնում է գաւազանակիր վարդապետը, հայրապետական ցուպը բարձր բռնած, կողքից շարւում են չորս քշոցակիրներ, Հայրապետի առաջ բռնում են ոսկեթել քօղ ասեղնազոր՝ «Գառն Աստուծոյ» պատկերով, չորս բուրվառակիր յետ-յետ գնալով՝ խնկարկում են Հայրապետին: Միաբանութիւնը դասաւորւում է զոյգ զոյգ ըստ աւագութեան, աւագագոյնները Հայրապետին մօտ, միաբանութեան առաջից՝ իւրաքանչիւր դասի գլխին դարձեալ շուրջառազգեստ մի-մի քահանայ կամ վարդապետ՝ հայրապետական խաչն ու գաւազանը բարձր բռնած, ապա երգեցիկ դպիրները, զոյգ զոյգ խաչակիրներն ու խաչվառակիրները, լապտերակիրներն ու մօմակալները և թափորի գլխին կարմրազգեստ շաթիրները ձեռքներին արծաթեայ գնդակազուլի ասաններ: Բուրվառակիրներից մէկը մօտեցնում է խնկամանը և «Եւ ևս խաղաղութեան» ասում: Հայրապետն օրհնում է և խունկ ձգում բուրվառի մէջ: Դպիրները երգում են «Հրաշափառ» շարականը և թափորը դանդառա-

բութեամբ շարժուում է դէպի տաճարը: Աւագ դռնից ներս մտնելիս դպիրները երգում են. «Ուրախ լեր սուրբ եկեղեցի» շարականը, մինչև Հայրապետը գալիս, կանգնում է իշման սեղանի առաջ: Թափորի կարգաւորութեան վերայ հսկում է լուսարարապետը, սա է ընդունում նաև սեղանի առաջ Հայրապետին և նրա հետ փոխ առ փոխ ասում «Ուրախ եղէ ես» սաղմոսը: Տեղապահը միաբանութեան կողմից ողջունում է Հայրապետի գալուստը, իսկ Հայրապետը օրհնում է միաբանութեան և ժողովրդին: Ապա միաբանները զոյգ զոյգ առաջնորդում են լռելեայն դէպի վեհարան: Հետեւեալ օրը կամ երբ կ'հանի նորընտիր Հայրապետը, միաբանութիւնը ներկայանում է իւր Պետին և համբուրում ձեռքը: Տեղապահը մի առ մի ներկայացնում է ամենքին՝ յիշելով անունները: Հայրապետի գալստեան օրերը երեկոները ճրագալոյց և ժողովրդական տօն է լինում:

Օծման ժամանակը վաղօրօք յայտարարւում է ժողովրդին. Մայր Աթոռի միաբաններից կազմւում է կարգադիր յանձնաժողով՝ քաղաքներից եկած ներկայացուցիչներին և հիւրերին վայելուչ կերպով ընդունելու և պատուելու: Հեռաւոր քաղաքներից իսկ՝ Պետերբուրգից, Ն. Նախիջևանից, Աստրախանից կայլն պատգամաւորներ են գալիս Հայրապետի ս. օծման հանդիսին ներկայ լինելու և դորանով յայտնելու իրենց որդիական սէրն ու երախտագիտութիւնը դէպի մայրենի, հինաւուրց Աթոռը և նորա աթոռակալը: Գալիս են և թեմակալ առաջնորդներն ու յաջորդներն շատերը: Տասներկու եպիսկոպոս անհրաժեշտ են հայրապետական օծման ժամանակ: Օծման նաւակատեաց երեկոյեան Մ. Աթոռի միաբանութիւնը շուրջառով զգեստաւորուած, զոյգ զոյգ խաչակիր, խաչվառակիր և կերոնակիր դպիրներով, չորս բուռվառակիր սարկաւազներով դասաւորւում է վեհարանի առաջ՝ նորընտիր Հայրապետին երեկոյեան ժամերգութեան և ապա հսկման առաջնորդելու: Հայրապետական խաչն ու գաւազանը դրօշակներով առնում են երկու վարդապետներ, ամպհովանին բռնում են ամենից պատուաւոր պատգամաւորները: Դարձեալ «Հրաշափառ» շարականով առաջնորդում են վեհին եկեղեցի: «Ուրախ եղէ» սաղմոսից յետոյ, որ վեհը փոխ առ փոխ ասում է լուսարարապետի հետ, սկսւում է երեկոյեան ժամերգութիւնը, իսկ դրանից յետոյ հըսկումն՝ առաւօտեան ժամերգութեան մի մասը՝ մինչև «Հարց»։ Ժամերգութիւնից յետոյ՝ միաբանութիւնը և պատգամաւորները դարձեալ լռելեայն առաջնորդում են վեհարան: Հազարաւոր, երփներանգ լոյսերից կազմուած ճրագալոյցը ակնապարար տեսարան է ներկայացնում, իսկ ժողովրդի ցնծութեան և «կեցցէնների» ա-

դադակաները բարձրացնում ականատեսի զգացմունքները: Հայրապետի ընդունելութեան, օժման, միւռնօրհնութեան հանդէսները սրբազան արարողութիւններ լինելով հանդերձ՝ միշտ ժողովրդական տօնի ընաւորութիւն են ստանում: Մեր նիւթից կը հեռանանք, եթէ տանք այդ ամենի նկարագրութիւնը, որքան և հետաքրքրական լինին ազգագրական տեսակէտով:

Կիւրակի օրը, երբ պէտք է օծումը կատարուի, 12 աւագադոյն եպիսկոպոսներ զգեստաւորւում են ընտրեալի հետ վեհարանում և վերև նկարագրուած հանդիսով, ամպհովանու տակ, շուրջառ առած միաբանութեան հետ, խաչով, խաչվառով, քոցներով, խնկարկութեամբ առաջնորդում են եկեղեցի: Այս զգեստաւորութիւնը իսկապէս պիտի կատարուի խորանում, բայց ժողովրդի բոլոր ցանկութեան մասամբ բաւարարութիւն և հանդիսին աւելի շքեղութիւն տալու համար, վեհարանից են զգեստաւորուած եկեղեցի առաջնորդում, ուր անմիջապէս սկսւում է պատարագը: Նորընտրի Հայրապետն է պատարագ մատուցանողը, նորա հետ սեղան են բարձրանում և վեց վեց կանգնում են Հայրապետի աջ և ձախ կողմից՝ 12 եպիսկոպոս, որոնց համար յատուկ աթոռներ են դրւում, ինչպէս միշտ եկեղեցւոյ մէջ, այնպէս և այժմ արարողապետը աւագ լուսարարն է և Հայրապետի նպասաւորը: Պատարագը ընդհատւում է, «Զի ողորմած և մարդասէր ես Աստուած դուով» աղօթքը արտասանելուց յետոյ՝ կամ գրբից ու աւետարանից առաջ և սկսւում է ձեռնադրութեան և օժման կարգը: Նախ Հայրապետը բարձրաձայն կարդում է իւր ուխտի թուղթը.

(Այս անուն) Ծառայ Քրիստոսի և Եպիսկոպոս վիճակին (այս անուն), միաբան սրբոյ ուխտիս էջմիածնի, կամօքն Աստուծոյ և ընտրութեամբ համօրէն ազգիս Հայոց կոչեցեալ յԱրարատեանս Աթոռ Կաթուղիկոսութեան ամենայն Հայոց, պաւենեալ յօգնականութիւն շնորհաց Բարձրելոյն՝ խոստանամ և ուխտեմ առաջի սրբոյ սեղանոյս և աստուածընկալ սուրբ նշանացս, յանձն առնուլ զպաշտօնս զայն Եպիսկոպոսապետութեան Հայաստանեայցս եկեղեցւոյ, և բոլորապատուղ նուիրմամբ ընծայել զանձն իմ յանվթար կատարումն աստուածադիր օրինաց և կաթողիկոսական պարտուց, և առաջնորդել ազգիս Հայոց ըստ ուղղափառ վարդապետութեան քրիստոսական կրօնից, ըստ մերոյս եկեղեցւոյ դաւանութեան և ըստ հայրապետա-

կան կարգաց և կանոնաց Աստուածապաշտութեան, անստերիւր և անխոտոր ընթանալով յամենայնի ընդ լուսաշաւիղ հետս գնացից արժանաժառանգ յաշորդաց սրբոց առաքելոցն թագէոսի և Բարթողիմէոսի և սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի երկրորդ Լուսաւորչի զգուշաւոր պահպանութեամբ իրաւանց Մայր Աթոռոյս Հայաստանեայցս»:

Ապա ընտրեալ Հայրապետը ծունկ է իջնում և նորա շուրջն են բոլորում 12 եպիսկոպոսները, Եպիսկոպոսներից երկուսը փոխ առ փոխ ասում են Զը. սաղմոսը. իսկ յետոյ մէկը «Ազաչեսցուք զմարդասէր Աստուած» քարոզը: Աւագագոյն արքեպիսկոպոսը քառասուն «Տէր ողորմեա» անելուց յետոյ՝ աւելացնում է, թէ Աստուածային շնորհը այսօրն ընտրեալին եպիսկոպոսութիւնից եպիսկոպիկոսութեան է կոչում: Բոլոր եպիսկոպոսները ձեռքնիւրը դնում են ընտրեալի գլխի վերայ և ասում. «Որքն զնեմք ձեռս ի վերայ և այլն: Եպիսկոպոսներից մէկը կարդում է «Գոհանամ զքէն» Աստուած մշտնջենաւոր» աղօթքը և ապա հերթով Ս. Գրքի ընթերցումները և աւետարանը համաձայն Մաշտոցի Աւետարանի ընթերցումից յետոյ պատարագը դարձեալ շարունակում է մինչև «Ողջոյն»: Այստեղ նորընտիր Հայրապետը քարոզ է խօսում, եթէ կամենում է:

Ընտրեալը նորից ծունկ է խոնարհում երեսը դէպի ժողովուրդը, և աղօթում է անմոռնչ, իսկ եպիսկոպոսները երգում են «Աստուած մեծ և սքանչելագործ» քարոզը, և խնդրում են Աստծուն ընդունել իւր ծառային, որին ընտրել և իւր եկեղեցւոյ առաջնորդութեան է կոչել ինքը, հայցում են օգնական լինել նրան հովուելու իւր հօտը, անարատ պահելու Հայաստանեայց աթոռի առաքելական վերատեսչութեան գործի մէջ: Քարոզից յետոյ աւագագոյն եպիսկոպոսը կարդում է «Տէր Աստուած, արարիչ ամենայն արարածոց» ընդարձակ աղօթքը, ուր յիշում է, որ Հայաստանը վիճակ ընկաւ երկու առաքեալներին և Գրիգոր Լուսաւորչին: Սրանց բարեխօսութեամբ թող Տէրն ընդունէ ժողովուրդի աղօթքը և իւր ծառային «զձեռնադրեալս» ի մէջ, զոր դու իսկ ընտրեցեր և ընկալար ի Հայրապետութիւն և յառաջնորդութիւն ազգիս Հայոց: Սրբազան և սրտառուջ մի բռպէ, երբ նորընծայ Հայրապետը, ժողովուրդը և սրբազնագործ պաշտօնեաները Աստծոյ օգնութիւնն են խնդրում Հայրապետական պաշտօնը արժանաւորութեամբ վարելու:

Ապա աւագագոյն եպիսկոպոսը սեղանի վրայից վերցնում է

ոսկեզօծ աղանձին սրբալոյս միւռնոնով և թափում է նուիրեալի գազաթին, ասելով. «Առաքելոյ աղանձոյ» շարականը, Նրան ձայնակցում են միւս եպիսկոպոսները և ամենքը միասին բոյթ մատով գազաթի կեդրոնից դէպի ցած են դրոշմում, որով ճառագայթաձև խաչ է ձևանում նորապսակ Հայրապետի գլխին: Այդ գործողութիւնը կատարելու ժամանակ եպիսկոպոսները երգում են «Օրհնեսցի, օծցի և սրբեսցի գազաթն տէր (այս անուն) կաթողիկոսիս» և այլն: Ապա գլխի վերայ են ձգում սպիտակ և ոսկեթել հայրապետական նուրբ քօղը, որ մէկ էլ մահուան ժամանակ է վերան ձգւում: Աջ կողմից կապում են կոնքեռը կամ հայրապետական մատառնաքօսուց, և վերան են ձգում ըստ Մաշտոցի «զնափորտ (շուրջառ) բաղմախաչ՝ ունելով նկարակերտ և ասղնեգործ ստորոտս և անկիւնս դարդարեալաւ: Բաղմախաչ և նկարակերտ նափորտը հին ժամանակներից ի վեր (ժբ. դարուց) հայրապետին յատուկ զգեստ է եղել, այժմ ձգում են ասղնեգործ ա. էջմիածնի շրջակայ վանքերի և Լուսաւորչի ձեռքով Հայոց քրիստոնէութիւն ընդունելու տեսարաններով շուրջառը: Ձեռքն են տալիս հովուական գաւազան «զանուանեալն Լուսաւորչի»: Ըստ Մաշտոցի այսուհետև նա կոչւում է «կաթողիկոս ամենայն Հայոց»: Առաքելական և աւետարանական ընթերցումներից յետոյ՝ եպիսկոպոսները համբուրում են նորապսակ Հայրապետի գազաթը և «ողջոյն» տալիս:

Այնուհետև ա. Հայրապետը շարունակում է պատարագը մինչև «Գոհութիւն և փառաբանութիւն» քարոզը, երբ յիշատակում է իւր բոլոր նախորդ կաթողիկոսներին: Իսկ դպիրները յիշատակում են յիշեալ քարոզի մէջ նորապսակ Հայրապետին և այնուհետև Հայաստանեայց բոլոր եկեղեցիներում պատարագների և առաւօտեան ու երեկոյեան ժամերգութեան որոշ քարոզների մէջ: Պատարագը վերջանալուց յետոյ՝ դարձեալ հանդիսաւոր թափոր է կազմւում դէպի վեհարան՝ զգեստաւորուած եպիսկոպոսների և միաբանական ուխտի հետ, առանց Հայրապետի երեսից քօղը վերցնելու «Հրաշափառ» շարականով բերում և նստեցնում են վեհարանի, Ծաղկեայ դահլիճի՝ կաթողիկոսական աթոռի վերայ: Հանդէսը վերջանում է Հայրապետի «զահպանիչով»: Ապա ամենքը համբուրում են աջը և օրհնութիւն ստանալով՝ հեռանում:

Մի ժամի չափ հանգստանալուց յետոյ՝ սեղանատան դանգը միաբանութեան, պատգամաւորներին և հիւրերին հրաւիրում է հանդիսաւոր ճաշկերոյթի: Գալիս է և նորապսակ Հայրապետը և բազմում իւր համար յատուկ պատրաստած սեղանին: Ներկայ է լինում տէրութեան ներկայացուցիչը, պրովուրորը և պաշտօնական անձինքը: Հայրապետին սպասաւորում են երկու վարդապետ և եր-

կու հոգի պատգամաւորներից աւագագոյնները: Գաւազանակիրը զաւագանը բարձր բռնած կանգնում է Հայրապետի յետևը: Հայրապետական սեղանի մօտ կանգնում է և Մայր Աթոռի դպրապետ վարդապետը: Ամենայն անգամ երբ ս. Հայրապետը բաժակ պիտի առաջարկէ կամ պիտի խօսէ, դպրապետը բարձր ձայնով երգում է. «Հրամայեա Տէր օրհնութեամբ ասել»: Տիրում է խորին լռութիւն և Հայրապետը խօսում է: Սովորաբար բաժակաճառերը հետևեալներն են լինում: Առաջին բաժակը նորապսակ Հայրապետը առաջարկում է Թագաւոր-կայսեր կենացը, կառավարութեան ներկայացուցիչն առաջարկում է Ն. Սրբութեան, տեղապահը տ. փոխարքայի, պատգամաւորներից մէկը տ. տեղապահի, եպիսկոպոսներից մէկը կառավարութեան ներկայացուցչի և ապա հետզհետէ Մ. Աթոռի հաստատութեան, ազգի, միաբանական ուխտի բարգաւաճման և այլ նման բարեմաղթութիւններ՝ կարգադիր յանձնաժողովի գիտութեամբ և կարգադրութեամբ: Հայրապետի հեռանալու ժամանակ ամենքը ոտքի են կանգնում, հետևորդներն ու սպասաւորողները ուղեկցում են մինչև վեհարան: Հետևեալօրը Ն. Սրբութեան խմբովին ներկայանում են պատգամաւորները և իրենց օրդիական շնորհաւորանքներն ու իղձերը յայտնելուց յետոյ՝ օրհնութիւն ստանում և մեկնում իրենց տեղերը: